

Mit szemléz a Könyvtári Szemle?

Illik egy lapot a saját hasábjain megdicsérni? Vajon nem érti félre a szerző szándékát az olvasó vagy a szerkesztő? Nem tekintik egyesek mellébeszélésnek az ilyen bevezetőt? ... Tanácstalanságom növekedésével párhuzamosan erősödik a felismerés is: a tágabb összefüggések felvillantása érdekében, mielőtt a *Könyvtári Szemle* formálódó arcéléről beszélnek, ejtenem kell néhány szót a hazai magyar sajtó és a *Korunk* viszonyáról. Hosszú ideig ugyanis az egyedüli folyóirat volt, amely nemcsak a futó tallózások, szemlék erejéig kísérte figyelemmel lapjaink tevékenységét, hanem behatóan foglalkozott a lapszerkesztés elvi és gyakorlati kérdéseivel, az egyes újságírói műfajok fejlődésével, több ízben figyelmeztetett az újságok nyelvezetének romlására, tanulmányok sorában új nézőpontokból, valódi jelentőségük mértékén, napjaink számára példát keresve tárta fel közírásunk, nemzetiségi folyóiratkulturánk haladó hagyományait, önismeretünket gazdagítva eleve-nítette fel a különböző lapalapítási, könyvkiadási kísérleteket. Nem véletlen tehát, hogy elsőként köszöntötte országos és megyei lapjaink, sokszor mellőzött, román és magyar nyelven megjelenő közművelődési folyóirataink megújulásának láncreakcióját. Egyes lapokról szólnak a *Korunk* jegyzetei, de együttesen érzékletesen bizonyítják, hogy az *Ifjúmunkás* néhány évvel ezelőtti hadüzenete az újságírói rutinnak, a jellegtelenségben tobzódó sablonnak széles folyamatot indított el, amelynek eredményei most váltak szombatünnév. Elég talán a *Hargita* és a *Megyei Tükör* helytörténeti és néprajzi összeállításaira, a *Brassói Lapok* és a *Vörös Zászló* irodalomtörténeti sorozataira, dokumentum-közleményeire, a *Művelődés* és a *Falvak Dolgozó Népe* szakcikkeire, közművelődési riportjaira, *A Hét* tartalmas publicisztikai írásaira gondolnunk, hogy átfogó képet nyerjünk a hazai magyar sajtó jelenlegi törekvéseiről, megújulási folyamatáról. Egészséges pezsgés jellemzi sajtó-életünket. Vidéki lapjaink is szerre túlnővik néhány év előtti önmagukat, változó életünk krónikáiként igyekeznek sajátos arcélüket kialakítani. A nagyváradi *Fáklya* például nemcsak tartalmi frissességével, korszerű grafikai kivitelével vonta magára újólag a figyelmet, hanem terjedelmes időszaki mellékletével, a kitűnően szerkesztett *Bihari Naplóval*, amelyben egy új folyóirat csiráját véljük felfedezni. Új újságírók, szerkesztők zárkóztak fel a régiek mellé, akik írásaikkal, ötleteikkel, bátorságukkal ugyancsak elősegítették közírásunk nagykorúsodását.

A *Könyvtári Szemle* létéről az utóbbi két esztendeig nemigen tudott a hazai közvélemény, csupán a nagyobb könyvtárak alkalmazottai és a buzgóbb újságírók vették kezükbe szakmai kötelességből. Nem sok örömük telhetett benne, mert nem csaptak hírt a negyedévenként megjelenő folyóirat körül. Elfogadták szürkeségét, jellegtelenségét, amelytől hosszú ideig nem tudott megszabadulni. Első száma 1950-ben jelent meg; főleg román és orosz szakcikk fordításait és eredeti tudósításokat közölt megszűnéséig, 1953-ig. Az *Ifjúmunkással*, a *Korunkkal*, a *Munkásérettel*

együtt néhány évvel később újra napvilágot látott. Miként akkori címe — *Könyvtárosok Tájékoztatója* — tanúsítja, legfőbb feladatának a könyvtári dolgozók szakmai informálását, módszertani továbbképzését tekintette. Probléma, tennivaló bőven volt az elmúlt másfél évtizedben könyvterjesztésünk, olvasómozgalmunk terén, de a *Könyvtári Szemle* nemigen talált önmagára, csak kismértékben s alacsony szinten felelt meg rendeltetésének. Volt időszak, amikor testvérlapja, a *Revista bibliotecilor* anyagait közölte kivonatossan, szolgál fordításban, nem törődve a könyvtárhálózat sajátos nemzetiségi vonatkozásaival, máskor megkísérelt a könyvtári élet hírlapja, az alkalmi rendezvények hűséges krónikása lenni, de a háromhavonkénti megjelenés mellett riportjai, tudósításai, mire nyomdafestéket láttak, aktualitásukban megkoptak.

Jellegtelenségben és komolyabb hatékonyság nélkül tengődött a folyóirat 1970 végéig, amikor Balogh József lett a szerkesztője, aki jó érzékkel ismerte fel azt a területet — most alapos feltérképezése, fokozatos feltárása a gondja —, amelyet erőteljesen kibontakozó közművelődési életünkben, nemzetiségi kultúránk egészében a könyvekkel, a városi és falusi tékák problémáival, a könyvtárosok felelősségteljes munkájával foglalkozó folyóiratnak be kell töltenie. Nemcsak új, csinos köntösben jelent meg az 1971-es esztendő első száma, de a gazdagabb tematika, a közlemények publicisztikai tartása, nyelvi művessége a megújulás hírnöke volt. Számról számra javult a lap; a könyvtárosok szürke tájékoztatójából könyvkultúránk egészének felelős fórumává lett.

Túlzott volna ez a kijelentés? Valójában a *Könyvtári Szemle* még csak annak a széles pászmának a kicövekelésénél tart, amelynek feltörését, rendszeres munkálását magára vállalta. Magas mércét állított maga elé utóbbi számaival, amelyek nemcsak a szerkesztő törekvéseit tükrözik, de felvillantják a további kibontakozás irányát is. Könyves hagyományaink ápolásától a műszaki könyvtárak létrehozásának sürgetéséig, az olvasószociológiai felmérésektől a tematikus bibliográfiáig, a román—magyar kulturális kapcsolatok beszédes emlékeinek megidézésétől a könyvtárosok szakmai továbbképzéséig a témák egész garmadája emelkedik. A *Könyvtári Szemle* — 1971-es, 1972-es példányai tanúsága szerint — nem könyvtárhálózatunk beszűkült szakmai közlönye akar lenni, hanem hű és értő krónikása mindannak, ami országunkban és a világon a könyv körül történik... Nem hiányoznak a lap hasábjairól a könyvtáraink életével foglalkozó cikkek, kisriportok, de a legtöbb ilyen jellegű írás nem reked meg a híradás szintjén, hanem tudományos alapossággal igyekszik feltárni az állománygyarapításban jelentkező nagyszámú fonátság, nehézség okait, a közkönyvtárak és az olvasók kapcsolatának újszerű jelenségeit. Miként Cseke Péter, Farkas Borbála, Gyarmath János írásai igazolják — hogy csak néhányra hivatkozzunk —, még sok a hozzá nem értésből, felületességből eredő akadály a könyvellátásban; klasszikusaink remekművei, napjaink irodalmának nagy sikert aratott alkotásai sok esetben egyáltalán nem, vagy csak elenyésző példányban jutnak el a könyvtárakba. A könyvtárellátó szervek némelyikénél következetesen nem veszik figyelembe a könyvtárak rendeléseit, amelyek egy adott közösség olvasmányigényét hivatottak summázni, hanem találmokra, a körülmények ismeretének teljes hiányában osztják el a könyveket. Így állhatnak elő, mondjuk, a magyarlapádihoz hasonló visszasságok: a község egyetlen könyvtárában sincs meg *A lapádi erdők alatt* című népdalgűjtemény, amelynek anyagát a takaros Enyed környéki faluban jegyezték le annak idején a kolozsvári folklórkutatók. Három kiadásban jelent meg Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című könyve, de a magyarlapádi községi könyvtárba még egyetlen példány sem jutott belőle...

Oldalakon sorolhatnók a hasonló eseteket. Sok falusi könyvtárban értékes idegen nyelvű könyvek porosodnak, amelyeknek máshol óriási keletjük volna, de az adott vidéken történetesen senki sem beszél az illető világnyelvet. Miként juthattak német nyelven megjelent regények például Gyergyószárhegyre? A *Könyvtári Szemle* nagyon helyesen nemcsak a kérdéseket teszi fel, nemcsak a fonákosságokra hívja fel a figyelmet, hanem okosan érvelve sürgeti a könyvtárellátásban dívó áldatlan állapotok megszüntetését, tényekre hivatkozva hangsúlyozza a tudományosan megalapozott, a valós igényekhez szabott állománygyarapítás fontosságát, mélyebb — rengeteg tényezőre kiható — jelentőségét.

A könyv és olvasóközönség kapcsolata napjainkban egyre bonyolultabbá, sokrétűbbé válik. A műveltségi színvonal emelkedésével megnőtt az írott szöveg, a könyv becsülete, az olvasás tömegmozgalommá vált, de ugyanakkor egyre többen húzzák meg a vészharangot: a gépi tömegközléssel vívott versenyében a könyv alul fog maradni. A *Könyvtári Szemlére* vár az a feladat, hogy konkrét szociológiai felmérésekkel, elméleti dolgozatokkal járuljon hozzá a felmerülő kérdések tisztázásához, a könyv létének megvédéséhez, fejlődési lehetőségeinek feltárásához. Könyvkiadásunknak, könyvtárainknak korszerű eszközökkel kell biztosítaniuk a könyvkultúra fennmaradását, a gépi tömegkommunikáció helyes irányba terelésével, segédeszközként való felhasználásával elősegíthetik megújulását, gazdagodását. A verskötetekhez, novellagyűjteményekhez újabban lemezeket, fényképeket, magnószalagokat vagy éppenséggel video-kazettákat csatolnak a kiadók, mert az írott szöveg hatását az auditív és képi eszközök felhasználása erősítheti, de egyáltalán nem helyettesítheti. Megfontolandó az, amit az angol kiadói egyesület főtitikára, R. Baker a Nemzetközi Könyvkiadói Szövetség képviselőinek nemrég megtartott párizsi ülésén mondott: „A könyv fő ellensége az autó és nem a televízió. Az a gondolat, hogy a televízió kárt okoz a könyvnek, széles körben elterjedt balhiedelem... Amikor a *Forsyte Sagát* televízióra alkalmazták, a könyveladás évi 30 ezer példányról egymillióra emelkedett, és azóta is magas szinten maradt.“ Nem árt ebben az összefüggésben Miklós Pál véleményét is idézni: „...a könyv és mindaz, amit jelképez — az emberiség egész hagyományos és mai kultúrája, értékrendje —, a szocialista műveltségnek és művelődésnek alapvető eszköze és közvetítője. A könyv kultúrája — a könyvekben felhalmozott értékek, a versektől a fizikai elméletekig, a történelmi emlékektől a politikai dokumentumokig, a könyv kulturált használata, az írás és olvasás magas szinten való művelése — továbbra is megszabja társadalmunk kulturális életét és főként nevelésünk céljait és módozatait.“

Az „olvasástudomány“ elsajátítását zsenge korban kell elkezdni; ebből a felismerésből kiindulva foglalkozik rendszeresen a *Könyvtári Szemle* az ifjúsági könyvtárak munkájával, a gyermekkönyvek forgalmával, az iskolai könyvtárak nevelési és közművelődési szerepével. Főleg faluhelyen a könyvek elterjedését — miként Neményi Agnes gorbói felmérésének adataiból kitűnik — az iskolás gyerekek jelenléte nagymértékben elősegíti; nemcsak maguk szeretik meg a könyvet, de családjukban is kedvet teremtenek az olvasásra. A legtöbb helyen a könyvtárak ifjúsági osztályai azonban siralmas állapotban vannak. A könyvtári munka hatékonyságát a beiratkozott olvasók, illetve az elolvasott könyvek számán szokták lemérni, de azok csak megközelítően utalnak annak a munkának a valós nagyságára, amelyet a könyvtár egy falu, üzem vagy város művelődési életében betölt. Még mindig nem propagáljuk eléggé változatos eszközökkel, rendezvényekkel a jó könyvet. S mikor a *Könyvtári Szemle* ezt szavá teszi, mindjárt ötleteket is sugall. A zeneaudióktól az író—olvasó találkozókig, a rögtönzött bábjátékoktól a nagy-szabású műsoros estekig számos lehetőség áll a könyvtárosok rendelkezésére, hogy

a rutinmunkának hadat üzenve híveket szerezzenek a könyvnek. A folyóirat a megjelenő könyvek gazdag szemléjével, tömör ismertetésével siet a könyvtári alkalmazottak segítségére. A *Tallózó*, amelynek Szilágyi Domokos a főszerkesztője, a lap egyik legizgalmasabb és leghasznosabb rovata. Jó érzékkel választja ki a szerkesztő azokat a könyveket, kiadványokat, amelyeket ismertetni érdemes... Véleményünk szerint a rovat szomszédságában rendszeresen közölhetné a lap a megjelenő új könyvek teljes jegyzékét, a tájékoztatás mellett gyakorlati útmutatóul szolgálhatna a beszerzéssel foglalkozó könyvtári alkalmazottak és a nagyközönség számára.

A könyvtárosi állások jó része főiskolai végzettség nélkül is betölthető volt, ezért aránylag kevés a felkészült könyvtáros. Didaktizmusuk ellenére, a katalóguskészítésről, a címléírásról közölt útmutatók reális olvasói igényeknek feleltek meg. Könyvkultúránk fejlődésével, közművelődési életünk erőteljes kibontakozásával párhuzamosan valószínűleg a kimondottan szakmai és módszertani cikkek is mélyebb elvi és gyakorlati problémákat fognak taglalni. A folyóiratnak ezen a téren is meg kell újulnia.

Könyves és irodalmi hagyományaink felé nyitotta a legszélesebb kaput a *Könyvtári Szemle*. Kevésbé ismert művelődéstörténeti ágazatokat támogat: a könyvés és könyvtártörténetet. Jakó Zsigmond *A székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár története* című tanulmányának közlésével programot hirdetett és mércét szabott a szerkesztő: gazdagon dokumentált, veretes nyelven megírt közleményekben feltárni irodalmunk, könyvművészetünk és könyvtáraink előremutató hagyományait, eseményeit, idézve keresni választ azokra a kérdésekre, amelyeket napjaink élénk állítanak. Deé Nagy Anikó Bethlen Zsuzsanna tékájáról, Egyed Dániel az összehasonlító irodalomtudomány első orgánusról, Meltzl Hugó és Brassai Sámuel lapjáról, dr. Markos András Árva Bethlen Kata ajándékkönyveiről, dr. Büchl Antal a magyar lexikonirodalomról írt elmélyült tanulmányt. Érdekesekek azok az irodalomtörténeti és sajtótörténeti közlemények, amelyek a román—magyar irodalmi kapcsolatok hagyományait elevenítik fel. A *Könyvtári Szemle* a többi folyóirathoz hasonlóan külön rovatban foglalkozik a két nép testvériségének múltjával és jelenével. Réthy Andor többek között Nicolae Iorga és Bitay Árpád alakját idézte, s Octavian Goga és Eugen Jebeleanu magyar irodalmi kapcsolatait tárta fel ezeken a hasábocon.

A megjelent közlemények hatása alatt új témák, ötletek kovacsolódtak agyamban. Vajon nem e lap lenne hivatott könyvritkaságaink bemutatására, a magánkézbe és köztulajdonba jutott kéziratok, írói hagyatékok lajstromozására, a két világháború között megjelent folyóiratok irodalmi bibliográfiájának elkészítésére, könyvkiadásunk történetének megírására, könyvművészeti hagyományaink felelevenítésére? Irodalomtörténészeink, tanáraink látnák hasznát, ha a lap közölné legjelentősebb íróink személyi könyvtárának jegyzékét. Jó volna tudni, mit olvasott például Gaál Gábor, Kuncz Aladár, Tamási Áron, Salamon Ernő, Dsida Jenő... Hány kérdésre felelhetnének ezek a jegyzékek? Számos kis és nagy nyomda működött valaha Erdélyben; a *Könyvtári Szemléből* kellene megtudni, hogy milyen könyveket és lapokat adtak ki. Gábor Dénes több cikket közölt jeles könyvjegyzékeinkről — Gy. Szabó Béláról, Debreczeni Lászlóról —, de nem foglalkozott még a folyóirat régi és mai könyv- és lapillusztrátoraink munkásságával, a legjelentősebb tipográfusaink tevékenységével... „Legfőbb ideje megszervezni az irodalomtörténeti fotótékát” — sürgeti Erdélyi Lajos cikkében, amelyet olvasva

önkéntelenül merül fel a kérdés: vajon nem könyves folyóiratunknak kellene szorgalmaznia a lemeztárak, a magnótékák létrehozását is? Több dokumentáris értékű fényképet, reprodukciót kívánnánk látni hasábjain. Mondanám, még mennyi minden kellene, de eszembe jut, hogy a *Könyvtári Szemle* évente négyszer jelenik meg, összesen kétszáz oldalon, s hogy csak egyetlen szerkesztője van, Balogh József...

Szekernyés János

Gondolatok a korszerű műveltségről

Az utóbbi időben országsherte egyre több pedagógus, közíró és más képzettségű szakember veti fel a sajtóban az *általános műveltség* kérdését, e fogalom tartalma megújításának szükségességét a társadalmunkban végbement változásoknak, valamint a korunkban zajló tudományos-műszaki forradalom körülményeinek megfelelően. Mindez különös nyomatékot kapott az Országos Pártkonferencia ama dokumentumaiban, amelyek az oktatás korszerűsítését szorgalmazzák az iskola és az élet, a tanulás és a termelés szorosabb kapcsolatának jegyében. Munkatársaink és olvasóink szintén több alkalommal írtak folyóiratunkban e kérdésről, melyet az ilyen tárgyú önálló közlemények — vagy csupán utalások — nagy száma ellenére sem tekinthetünk véglegesen lezártak.

Nemrég még széles körben elterjedt volt, s ma sem tűnt el teljesen az a nézet, hogy a középiskola egész életre szóló általános műveltséget biztosít végzettjeinek. A nevelési folyamat betetőzésekképpen a végzetek érettségi vizsgát tettek (tesztek), melynek alapján a társadalom írásban elismerte (elismeri), hogy a diploma tulajdonosa teljes jogú tagja a művelt emberek közösségének.

Napjainkban egyesek arról panaszkodnak, hogy az érettségi vesztített jelentőségéből, vonzóerejéből; mások az érettségi vizsga értelmetlenségéről beszélnek. Pedig az ifjak nevelési folyamatát lezáró érettségi vizsga eredete olyan régi, mint maga az emberiség. Már az ősközösségi társadalomban — amint a ma is élő primitív törzseknél megfigyelhetjük — szervezeten foglalkoztak az ifjak felkészítésével, s ezeken a „tanfolyamokon“ az ifjak megtanultak minden, az egyén és a közösség fennmaradásához szükséges ismeretet. A „tananyag“ egy része gyakorlati, más része elvont jellegű volt; az utóbbi a közösség származására, mondáira, vallási nézeteire vonatkozott. A fejlődés primitív szakaszára a gyakorlati és elvont jellegű ismeretek teljes, mondhatnánk szétválaszthatatlan összefonódása jellemző. A tanfolyam végén a jelöltek a felnőtté avatás szertartása keretében tették le azon idők „érettségi vizsgáját“, s csak ez után válhattak a törzs teljes jogú tagjává.

A munkamegosztás és az ellentétes érdekű osztályok megjelenésével kialakult társadalmakban a kizsákmányoltak és kizsákmányolók számára szükséges,

mindaddig *egységes* tananyag „kettéhasad”. Míg a kizsákmányoltak csak a gyakorlati munkával kapcsolatos ismereteket sajátíthatják el, a kizsákmányolók főleg a szellemi tevékenységet (filozófia, művészet) érzik magukhoz méltónak. Mivel abban a korban az elvont ismeretek jelentették a megismerés csúcseit, törvényszerű ezek túlbecsülése, illetve a termeléssel kapcsolatos gyakorlati ismeretek alábecsülése. Ez a helyzet jellemző még a kapitalizmus korára is.

Ahogy az emberiség időben közeledik a jelenkorhoz, úgy válnak egyre bonyolultabbá a termelési folyamatok. Ahhoz, hogy e folyamatokat uralja, a munkásnak bizonyos — az eddiginél magasabb — műveltségi szintet kellett biztosítani; szükségessé vált tehát a kötelező iskolai oktatás bevezetése. Mivel a bonyolult termelési folyamatok tervezése, szervezése és irányítása a gyakorlati ismeretekhez szorosan kapcsolódó magas szintű, elvont jellegű alkotómunkát igényel, megjelenik a *műszaki értelmiség*. Ez az a réteg, amelyben az emberiség gyakorlati és elvont szellemi tevékenysége ismét egymásra talál, ezúttal már magasabb szinten. A technika rohamos fejlődésének korszakában az emberiség legfontosabb megvalósításai a természettudományok és a technika területére esnek. Nyilvánvaló, hogy ez a tudományos-műszaki forradalomnak is nevezett fejlődési szakasz az addig fennállt értékrendet felborította, s a gyakorlati ismeretek jelentőségének felismerését hozta magával.

A szocializmusnak az eddig elért legfejlettebb termelési folyamatokra kell épülnie. Logikusan következik ebből, hogy az eddigi legmagasabb szinten képzett dolgozó emberekre van szükségünk, mert csak ezek képesek mind igényesebb feladataikat ellátni. Napjainkban a nagyipari termelés fejlődése kötelezővé teszi az ismeretek eloszlásában a múltban megmutatkozott társadalmi igazságtalanság felszámolását, a *korszerűen művelt* társadalom megteremtését.

E bevezető sorokkal csak azt szerettem volna érzékeltetni, hogy az általános műveltség fogalma és tartalma helytől és időtől meghatározott, ezek függvényében változó, történelmi kategória.

*

Mivel az általános műveltség történelmi kategória, tartalma állandóan változik. E tartalmi változás bonyolult paraméterei közül itt csupán egyet szeretnék kissé részletesebben megvizsgálni — éspedig a humán, illetve a reál tudományágak részarányát. (Nyilvánvaló, hogy a tudományok ilyen egyszerű osztályozása nagyon leszűkíti a problémákat, s nem is mindig helyes, de az adott körülmények közt szükségszerű.)

Mint már megjegyeztem, az ősközösségekben s az újkori primitív törzsközösségekben az elvont és gyakorlati ismereteknek egyforma jelentőségük volt, nem voltak egymástól szétválaszthatók. A kizsákmányolásra épült osztálytársadalmakban az uralkodó osztály szabta meg az általános műveltség tartalmát — természetesen a maga világnépeinek és törekvéseinek megfelelően. Ezekben a társadalmakban az uralkodó osztály keretein belül a műveltség meghatározásakor csak az elvont, humán jellegű ismeretek (filozófia és teológia, irodalom és művészetek, erkölcsstan stb.) jöhettek számításba, és a reáltudományoknak szerényen meg kellett húzódnia a filozófia egyik fejezetében.

Ezt a helyzetet örökölte a polgári társadalom. De ahogy az iparosodás folyamata egyre jobban kibontakozik, úgy kényszerül az uralkodó osztály egyre több és több gyakorlati jellegű ismeretet is befogadni a művelt ember számára fenntartott ismeretek közé. Itt elsősorban azok a szaktudományok részesültek kü-

lönlegesen előnyös „bánásmódban“, amelyek — ha csak csíráikban is — megvoltak, és fejlődni kezdtek már a klasszikus filozófia keretein belül: a matematika, az asztronómia és a fizika.

Míg a rabszolgatartó és hűbéri társadalomban az általános műveltség tartalma a vizsgált paraméter szempontjából néhány ezer évig semmiféle minőségi változást nem mutatott, a kapitalista társadalomban fokozatosan gyorsuló változás kezdődött meg, amely mint tudományos-műszaki forradalom a szocialista társadalomban teljeseedik ki. A munka fogalmának újraértékelése, illetve a gyakorlati és szellemi tevékenység egyre szorosabban, magasabb szinten jelentkező összefonódása e társadalomban szükségszerű, mert csak ez tudja biztosítani további fejlődését. Nem csökkent tehát az elvont jellegű ismeretek jelentősége, a gyakorlati jellegűeké azonban megnő.

Az ipari társadalmak fejlődése nem egységes sem térben, sem időben; így mindkét tényezőtől függően eltérések mutatkoznak az általános műveltség tartalmának meghatározásában is. Tapasztalat szerint főleg a később fejlődésnek induló országokban maradnak fenn tovább a régebbi nézetek. Itt természetesen a tudat és a lét közti eltolódás is megnyilvánul.

Ebből és a hasonló eltolódásokból kifolyólag ellentmondások léphetnek és lépnek fel a társadalmi *gyakorlat* és a társadalmi *szükséglet* között. Egészen konkrétan megfogalmazva és a mi esetünkben vizsgálva a problémát, társadalmi gyakorlaton érthetjük iskolarendszerünket, melyet az általános műveltségről alkotott véleményünk határozott meg, s amely egy adott történelmi pillanatban lemaradást mutathat a termelés igényeihez, a társadalom szükségleteihez képest. Az oktatás megszervezésével kapcsolatos legutóbbi párt- és kormányhatározatok éppen az ilyen hibák felszámolását irányozzák elő.

Eltolódások és ellentmondások megnyilvánulhatnak az egyén tudatában is, hiszen egy emberöltőnyi időszakon belül jelentős változások következtek be a társadalmi életben. Véleményem szerint adott viszonyaink között szükségszerűen elérkezett az általános (korszerű) műveltségről alkotott véleményünk újraértékelésének pillanata — avégből, hogy ez a fogalom torzításmentesebben tükrözze az emberi ismeretek megváltozott arányait, a társadalom szükségleteit (bizonyára emiatt fessegették ezt a problémát az utóbbi időben többek közt éppen a *Korunkban* is).

Ami az általános műveltség tartalmi változásait illeti, azok az értelmiségiek, akik közvetlenül részt vesznek a gyakorlati termelőmunkában, nyilván könnyebben felismerik és megértik szükségszerű eltolódását a gyakorlati ismeretek felé. A termelőtevékenységtől messzebb eső tudományok művelői viszont még huzamosabb ideig kifejthetik tevékenységüket a bekövetkezett változások felismerése, illetve a velük történő azonosulás nélkül. Megvan tehát a lehetősége annak, hogy az értelmiségi réteg keretein belül, adott helyen és időben, többféle vélemény párhuzamosan „fusson“ az általános műveltség tartalmi lényegéről.

A mai romániai magyar értelmiség körében — megfigyelésem szerint — szintén megmutatkozik bizonyos tudatos vagy öntudatlan véleményeltérés. Az egyik „irányzatot“ azok képviselik, akik csak most ébredtek rá a tartalmi változás, illetve változtatás szükségességére. Ebbe a csoportba nagy általánosságban inkább a művészetek és a humán tudományok művelői sorolnám. Léteznek azonban különbségek e csoporton belül is: némelyek csak regisztrálják a problémát, mások (talán a többség) a kivezető utat is látják — egyelőre csak a közösség, az ifjúság, de

reméljük, nemsokára a maguk számára is. Ezek az értelmiségiek jól látják, hogy ha a középiskola egy adott pillanatban megfelelő műveltséggel vérteti is fel végzettjeit, a tudományok és a technika fejlődése olyan gyors, hogy egy évtized lefolyása alatt is jelentősen megváltozik a világkép, következésképpen a középiskolák szükséges tananyaga. Az, aki ezelőtt tíz évvel korszerű műveltséggel rendelkezett, ma — ha időközben nem tartott lépést a változásokkal — csak hiányos műveltségűnek tekinthető, s hogyha még változtatni akar helyzetén, a társadalom köteles minden segítséget megadni számára. (Ebben jelentős szerep hárul a magyar nyelvű publikációkra is, különös tekintettel az iskola utáni továbbképzésre.)

A másik „irányzatot“ képviselő csoport tagjai — főleg mérnökök, kémikusok, fizikusok —, ha nem akartak lemaradni, hivatásukból eredően lépést tartottak a bekövetkezett változásokkal. Ennek a csoportnak sikerült korszerűbb világképet kialakítania magának. Lényegében e csoport tudatformáló tevékenysége egészen a legutóbbi időkig ezzel az önműveléssel ki is merült; nem ismerte fel eléggé világosan, hogy a termelési folyamatok, a tudományos ismeretek követése mellett kötelezettségei vannak a *társadalmi tudatformálás* terén, az általános műveltség tartalmi változása folytán fellépő lemaradás felszámolásában is.

A jövőben e rétegnek tevékenyebben hozzá kell járulnia az ezen a helyen, ebben az adott történelmi pillanatban érvényes korszerű műveltség általános kialakításához és terjesztéséhez. Természetesen az adott helyen, az adott időben a korszerű műveltség tartalmi meghatározása, a helyes humán—reál arány megtalálása nemcsak az egyik csoport feladata, hanem mindnyájunk közös ügye; s ez nem is olyan egyszerű, már csak azért sem, mert ez a tartalom — mint láttuk — nem állandó, s nem minden egyén számára pontosan meghatározható.

Könnyebb dolog a helyes aránytól erősen eltérő vélemények felismerése. Ezek a vélemények csakis kárt okozhatnak mind az egyénnek, mind a közösségnek.

A humán egyoldalúság végső soron a gyakorlat jelentőségének alábecsülését jelenti. Az általános műveltség reál oldalának elhanyagolása a folyamatosan változó élettől való eltávolodást és szélsőséges esetben az elszakadást jelenti. Az egyoldalú műveltséggel rendelkezők világa jóval szürkébb, mint a valóság. Ezért az egyoldalúan szemlélt valóság átél, feldolgozott és kivetített képe sem lehet teljes, mindent magába foglaló; s ez a tény bizony sok mai művészi alkotásra nyomja rá bélyegét. Aki megelégszik egy régi, statikus világképpel, le kell hogy mondjon az összetettebb, modern jelenségek megértéséről és tükrözéséről, s ezáltal ő maga is szegényebb marad. Az irodalomban ez az álláspont egyenesen az önismereti funkció (lehet, hogy akaratlan) megtagadásához vezethet. Azokra, akikben fellép a lemaradás érzése, jó néhány csapda leselkedik. Vannak, akik végérvényesen lemondanak az újdonságok megértéséről, és ezzel eljuthatnak a *technika vívmányainak* a fetiszizálásához. Mások csupán a maguk igazolására igyekeznek a megérdemelnél kevesebb jelentőséget tulajdonítani e vívmányoknak („Semmi sem új a nap alatt“!). Akadnak olyanok is, akik az alapvető jelenségek megértése helyett a külső, felszíni vonások megismerésével áttatják önmagukat — néha sikerrel. Be kell vallanunk azonban, hogy azok számára, akik fáradságot nem kímélve helyesen akarnak tájékozódni, általános műveltségük színvonalát tartani vagy emelni akarják, a helyi szervek nem tettek meg mindent.

A humán tudományok művelőiről nem mondhat le a tudományos—műszaki forradalom, egyrészt mert nekik is joguk van osztozni az emberiség nagy meg-

valósításaiban, másrészt mert kötelességük is alkotó módon, a lehető legmagasabb szinten bekapcsolódni ebbe a folyamatba. Hogy ezen a téren irodalmunk összességében nincs minden rendben, arra többek közt azzal is utalhatunk, ha megemlítjük a nálunk írott magyar nyelvű tudományos-fantasztikus művek hiányát vagy a jelenkori kutató-tudós alakja ábrázolásának végtelenül szegényes voltát.

Súlyos tévedésekhez vezethet azonban a reáltudományok jelentőségének túlbecsülése és ezzel párhuzamosan az emberiség humán jellegű kincsestárának alábecsülése is. Az elfogult gyakorlati szakember világa szintén jóval szegényebb a valóságos világnál, s ez elsősorban őt magát érinti hátrányosan. A praktikum a szűk világába bezárkózó szakember egyoldalúan fejlődik, nem alakul ki benne könnyen és természetesen az emberi közösséghez való tartozás, a felelősség tudata. Élete örömtelenebb, mint lehetne, s ez végső fokon elgépiesedéséhez, elidegenedéséhez vezet. Ha a szakember humán műveltsége nagy mértékben hiányos, ha közösségi tudata gyengén fejlett, szinte észrevétlenül sodródhatik át a társadalmi haladást tagadók és ellenzók táborába.

A közösségi tudatformálásban, a korszerű műveltség kialakításában és terjesztésében jelentős szerepet játszik a nyelv, az anyanyelv. A magyar nyelvű középiskolák és a magyar nyelvű egyetemi kurzusok reális lehetőséget biztosítanak a romániai magyar dolgozók számára a tekintetben, hogy anyanyelvüket (melynek tökéletes ismerete a korszerű műveltség feltétele) a megfelelő szinten elsajátítsák. Tapasztalatom szerint azonban műszaki értelmiségünk egy része nehézségekbe ütközik, amikor szűkebb szakterületén magyarul kell kifejeznie magát (amint erre a *Korunk* júniusi számának egyes szerzői is céloztak). Adott körülmények között ezen segíteni kell valamilyen módon: felvilágosító munkával, magyar nyelvű szakirodalommal, esetleg kurzusokkal — hogy társadalmunknak ezek a hasznos és aktív tagjai ne érezzék műveltségüket e téren hiányosnak, s hogy még tevékenyebben bekapcsolódhassanak a társadalmi tudatformálás gyakorlatába.

Külön probléma annak meghatározása, hogy mit értünk *egy adott tudományág szakmai műveltségén*. A kérdés már azért is jelentős, mert megválaszolásától függ a szakemberképzés módja. A múlt amaz időpontjáig, ameddig egy szakember (mondjuk elektromérnök) tudományának egész területét képes volt átfogni, a probléma nem vetődött fel ilyen élesen. Régebben az egyetemen szerzett ismeretek jóformán egy egész életre elegendő útravalót biztosítottak. A tudományok robbanásszerű fejlődésével azonban az emberi agy befogadóképessége nem tud lépést tartani, s így szükségszerűen elérkezett az a korszak, amikor a szakemberképzés a tudományokat tovább aprózta, és egészen szűk körű specialitásokat alakított ki (például radartechnikus). Az ismeretek mélységének növelését csak a szélességükben való korlátozás biztosíthatta.

A „rendkívül erősen szakosított“ szakember bizonyos ideig kitűnő eredményeket ér el. Ez az időtartam főleg az illető tudományág fejlődésének ütemétől függ (a leggyorsabban fejlődő területeken, például az elektronika, fizika, biológia területén becsülésem szerint nem haladja meg a tíz évet). Mivel e periódus jóval rövidebb, mint az egyén alkotóképes életszakasza, ez az ellentmondás legtöbbször egyéni válsághoz vezet. Például az, aki ezelőtt tíz évvel végezte el az elektronika szakot, jóformán még semmit sem tanult a tranzisztorokról és azok felhasználásá-

ról; s ha időközben nem sikerült tovább képeznie magát, a jelen pillanatban katasztrofálisan hiányos ismeretekkel rendelkezik ezen a területen.

Megint csak azt kell írnom, hogy a fejlődés folyamata szükségszerűen elvezetett bennünket annak felismeréséhez, miszerint a szakemberképzésben *le kell mondanunk a túlságosan szűk specializálásról*. (Ez egyébként más emberi és káderpolitikai problémákat is felvet, melyekre itt most nincs alkalmam kitérni.) Adott lévén az ismereteknek egy emberi agy által már most átfoghatatlan mennyisége és ennek további gyors növekedése, másrészt az információátvitel és -csere, valamint a tájékoztatás gépesítésének és minőségi javulásának a lehetősége — a szakemberképzés módját e körülmények figyelembevételével kell első-sorban megszabni.

Szakembereinknek meg kell érteniük tudományuk jellemző vonásait, el kell sajátítaniuk azokat az *alapvető ismereteket*, amelyek képessé teszik őket a helyes tájékozódásra. Az agyat nem adatok halmozására, hanem az önálló szakmai gondolkodásmód elsajátítására kell felhasználni. Diákjainknak tehát végeredményben — általánosan fogalmazva — az igazság felderítésének módszerét kell elsajátítaniuk. Az alapvető elvek ismerete, a szakszerű gondolkodás elsajátítása és az adott fejlődési szakasz teljes világképének érzékelése alkalmassá teszi a szakembert arra, hogy gyorsan tájékozódjék, és rugalmasan illeszkedjék be az új helyzetekbe. A helyes tájékozódás képessége lehetővé teszi számára, hogy bármelyik területen hamarosan otthonosan érezze magát, és ne rettenjen meg az önálló munkától vagy „átszakosítástól”. Megjegyzem, hogy a szakemberképzés ilyenszerű értelmezése sokkal közelebb visz bennünket a magunk elé tűzött eszményi célhoz, a széles látókörű, gondolkodó emberhez, mint bármely más eddigi módszer.

Természetesen ezeknek a szempontoknak kellene érvényesülniük az általános képzés területén is. Nemsokára országunk minden fiatalja el fogja végezni a középiskolát. Ami az alapokat illeti, lényegében eltűnőben van a különbség a szakmunkás és az értelmiségi között, mind a képzés színvonalát, mind a munka jellegét tekintve. De e folyamat kiteljesítéséhez a szervezett oktatáson kívül szükséges az iskolán kívüli képzés teljes hálózatának felhasználása, mindnyájunk közös erőfeszítése is. Mindenekelőtt pedig tudatosítanunk kell önmagunkban azt a tényt, hogy az egyszer elért szint egyszerű megtartása egy egész életen át — szükségszerű lemaradáshoz, idő előtti kiöregedéshez, az egyén és a társadalom közötti harmónia megbomlásához vezet; s hogy a világkép rohamos változása állandó továbbképzésre, erőfeszítésre serkent bennünket. Ennek a tudatosításnak az érdekében vállaltam azt is, hogy itt-ott talán ismétlésekbe bocsátkozzam.

Bódi Sándor

Váro Márton: Kohézió

